

УДК 013:001"192"(477.75)

Т. Б. Назарчук,здобувач кафедри історії України
та спеціальних історичних дисциплін
Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського

РОЗВИТОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ГРОМАДСЬКИМИ НАУКОВИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ КРИМУ В 20-ті РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядається діяльність громадських наукових кримознавчих організацій у 20-х рр. ХХ ст. в галузі бібліографії: Таврійського товариства історії, археології та етнографії з розвитку бібліографічних студій, Кримського товариства дослідників і любителів природи, Російського товариства з вивчення Криму. Подано характеристику бібліографічних публікацій М. П. Зиміна, М. М. Решеткіна, Є. В. Мілановського і С. С. Станкова на сторінках журналу «Крим».

Ключові слова: бібліографічні дослідження, Таврійське товариство історії, археології та етнографії, Кримське товариство дослідників і любителів природи, Російське товариство з вивчення Криму.

20-ті рр. ХХ ст. стали часом розквіту громадської ініціативи в розвитку регіознавчих досліджень. Встановлення Радянської влади в Криму в листопаді 1920 року призупинило процес активної участі широких верств інтелігенції у вивченні питань історії, археології, етнографії, природничих наук, пов'язаних із Кримом. Розпочалося становлення нових форм роботи, переробка, закриття, перетворення старих структур. Засновувалися спеціальні органи, що займалися патрунуванням наукових досліджень (КримОХОРИС). При цьому заохочувалися ініціативи представників наукових кіл столичних центрів (Москви, Петрограда) і місцевих подвижників вивчення краю [20]. Продуктивну діяльність у галузі кримознавства, в тому числі й розвитку бібліографічних студій, протягом 20-х рр. ХХ ст. проводили Таврійське товариство історії, археології та етнографії (ТТІАЕ), Кримське товариство дослідників і любителів природи (КТДЛП) і Російське товариство з вивчення Криму (РТЗВК) [17, с. 81—82; 16; 28].

Діяльність ТТІАЕ зберігала спадкоємність наукових досліджень ТВАК у до-радянський період. Перетворення вченої архівної комісії в штатне наукове товариство було вимушеною мірою, викликаною передачею основних функцій ТВАК (збирання, аналіз, публікація архівних документів, охорона пам'яток історії та культури) до прерогативи інших державних установ — Центрального архіву Кримської АСРР і КримОХОРИСу. До керівництва товариства входили найяскравіші представники кримських університетських викладацьких кіл (професори А. І. Маркевич, Є. В. Петухов, В. І. Філоненко, Н. Л. Ернст та інші), а в його складі об'єднувалися представники столичних наукових корпорацій, що прийняли радянську владу (академіки В. І. Вернадський, І. Ю. Крачковський, А. Н. Самойлович, Б. В. Фармаковський та інші) [15, с. 139—140].

Бібліографічна робота не стала самостійним напрямком у діяльності ТТІАЕ. Викликано це було, перш за все, матеріальною скрутою, обмеженою можливістю публікації результатів своїх досліджень. Разом із тим, звіти про діяльність

ТТІАЕ за 1926—1928 рр., опубліковані в «Известиях» товариства, постійно фіксували активну бібліографічну роботу, що виявлялася в обміні книгами, які стосувалися минулого та сьогодення Криму, зі столичними центрами, отримання нових видань зі столиць, що сприяло поповненню бібліотеки організації [22—24].

Значним сюжетом у бібліографічній роботі ТТІАЕ стало створення першого списку «науково-літературних праць» голови ТВАК—ТТІАЕ, видатного діяча регіоналістики А. І. Маркевича, який був опублікований у першому томі відновлених «Известий» товариства 1927 року [31]. Приводом для публікації стало святкування 70-річного ювілею вченого у 1925 році. Відновлення видання «Известий» дозволило через два роки після ювілею видати науковий збірник на честь кримознавця. Поданий у ньому список наукових праць А. І. Маркевича відкрив довгу й незавершену дотепер кропітку роботу з виявлення публікацій вченого. Список фіксував 64 публікації А. І. Маркевича, надруковані в основному на сторінках «Известий» ТВАК у різні роки; також до списку входили праці А. І. Маркевича докримського періоду його наукового життя (друга половина 70-х — перша половина 80-х рр. XIX ст.) й окремі публікації на сторінках кримських дорадянських галузевих і довідкових видань, путівників. Окремо в списку було подано дев'ять готових до друку рукописів А. І. Маркевича та оговорено наявність у автора декількох «десятків статей <...> у газетах». Практично ідентично виглядає список наукових праць А. І. Маркевича, поданий від ТТІАЕ до розгляду в АН СРСР для присвоєння вченому звання члена-кореспондента АН, що й сталося в січні 1927 року [19, с. 203—204]. Ще один прижиттєвий список праць А. І. Маркевича було складено у 1929 році при невдалій спробі обрання вченого до складу академіків Всеукраїнської академії наук. Цей список було опубліковано в спеціальному виданні Академії, який містив вже 68 позицій і 7 неопублікованих рукописів [19, с. 206—207]. Названі три списки далекі від повноти. Не враховувалися численні публікації історика, пов'язані з охороною культурної спадщини в Криму у важкий час Громадянської війни, огляди політичної ситуації, опубліковані в дорадянський час у виданнях Православної церкви. Перші успішні спроби в цьому напрямку варто віднести до зламу 80—90-х рр. XX ст., коли наукова спадщина ТВАК — ТТІАЕ стала предметом спеціального вивчення, а фігура багаторічного голови наукової організації почала набувати ключового значення в історії розвитку кримознавчих досліджень. Складання повного списку наукових робіт А. І. Маркевича зайняло не один рік. На шляху цього дослідження стояли різні перешкоди. Найбільш проблемним стало відкидання не підкріплених необхідною документальною базою некомпетентних спроб пошуку «рукописів доповідей А. І. Маркевича», що вибухнули нібито «сенсаційними відкриттями» нових праць краєзнавця [33]. Найповніший на сьогодні список прижиттєвих публікацій А. І. Маркевича, що нараховує 230 позицій публікацій і постійно поповнюваний новими знахідками, було складено професором А. А. Непомнящим (опублікований 2002 року) [18].

Окремою формою бібліографічної роботи ТТІАЕ стали постійні доповіді на засіданнях Товариства про новинки краєзнавчої літератури. Їх автори (Є. Ю. Гопштейн, А. І. Маркевич, А. І. Полканов, Д. С. Спиридонов), на жаль, не мали можливості опублікувати огляди поточної кримознавчої бібліографії, як це було в дорадянський час.

На початку XX століття склалися умови для об'єднання зусиль дослідників-одинаків, що займалися вивченням природи Криму. 12 грудня 1909 року в Сімферополі на засіданні гуртка натуралістів і лікарів було ухвалено рішення про об'єднання навколо цього колективу всіх дослідників природи Криму для того, щоб спрямувати їхню наукову роботу в єдине русло, сприяти публікації науко-

вих матеріалів. Так утворилося Кримське товариство дослідників і любителів природи (КТДЛП), офіційною датою заснування якого стало 20 лютого 1910 року [16, с. 49]. У період революції і Громадянської війни в Криму КТДЛП втрачає зв'язок із науковими установами Росії. У 1917—1920 роках товариство намагалося втриматися «на плаву» та зберегти свою організаційну структуру. Влітку 1920 року при КТДЛП створюється Комісія з вивчення природних і продуктивних сил Криму. Її очолив Володимир Іванович Вернадський, який вважав, що КТДЛП було значним доуніверситетським центром Криму [1, с. 6]. Діяльність КТДЛП припинилася в 1922—1923 рр. внаслідок затримки із затвердженням статуту Товариства новою владою. Тільки в жовтні 1924 року стало можливим розпочати відновлення постійних засідань і дослідницької роботи [8]. Головою товариства було обрано Євгена Володимировича Вульфа (1885—1941).

Бібліографічна робота членів КТДЛП виявилася в спробі складання зводу літератури з природничо-історичним напрямком, що стосувалися Криму. Розуміючи, що період революції та Громадянської війни не сприяв збиранню та систематизації книг із кримознавства, Товариство 1925 року звернулося до наукової громадськості зі сторінок восьмого тому своїх «Записок» із закликом повідомити про видані в 1917—1924 рр. праці, а також просило авторів надіслати свої праці до бібліотеки КТДЛП [34]. Проте проект залишився проектом. Реального ж наповнення отримала робота КТДЛП з публікації списків наукових праць, що вийшли в столичних і місцевих виданнях, що стосувалися декількох напрямків кримознавства. З 1925 до 1929 року Товариством було видано чотири томи «Записок», у кожному з яких подався розділ «Бібліографія», що містив поточну інформацію за попередній рік [34—37]. Ці списки поділялися на декілька рубрик — «Геологія», «Клімат», «Флора», «Фауна», «Чорне й Азовське море», «Сільське господарство й рибальство», «Шкільне краєзнавство», «Путівники, журнали та ін. видання». Списки не мали анотацій. У їх підготовці брали участь усі члени організації. Спочатку складалася картотека поточних видань (книг і статей у наукових журналах), яка потім систематизувалася і публікувалася.

Діяльність Російського товариства з вивчення Криму (РТЗВК) представляла нові тенденції в розвитку краєзнавства в Криму в 20-х рр. ХХ ст. Створене в Москві у жовтні 1922 року, на хвилі буму краєзнавчих досліджень, РТЗВК змогло інтегрувати у своїй діяльності традиції столичних наукових шкіл і нові методологічні прийоми організації регіональних досліджень [29].

Одним із найактивніших і найпродуктивніших напрямів у роботі РТЗВК стали збір, аналіз і популяризація літератури про Крим. Ця робота проводилася як професіоналами-бібліографами, так і фахівцями в різних галузях кримознавства. У журналі Товариства, що називався «Крым», подався періодичний розділ «Бібліографія» (містився в № № 1 (1925 р.), 2 (1926 р.), 1 (3) (1927 р.), 1 (5) (1928 р.), 1 (9), 2 (10) (1929 р.)). Тут збиралися матеріали з кримознавчої бібліографії: поточна, систематична, частково анотована.

Розділ «Бібліографія» в першому номері журналу «Крым» було представлено оглядовим нарисом «Путівники по Криму», складеним науковим співробітником Інституту методів позашкільної роботи Наркомату освіти РСФРР, членом Московського відділення РТЗВК Миколою Петровичем Зимініним [4] і членом Московського відділення РТЗВК Михайлом Матвійовичем Решеткініним. У першій частині (авторства М. П. Зимініна) до переліку розгляду було внесено всі «нові видання з 1921 р.», а з дорадянської спадщини — тільки «найсолідніші або такі, що користувалися найбільшою популярністю і поширенням». М. П. Зимінін виявив відверту зневагу до значення путівників Г. Г. Москвича та їхньої

ролі в розвитку кримиознавчої літератури. На думку критика, численні видання книги, здійснені наприкінці ХІХ — першій третині ХХ ст. (у нарисі не вказано посилення на конкретне видання), «містять дуже короткий компілятивний нарис і широку маршрутну й довідкову частину», в якій основну увагу приділено матеріалам з історії Криму. Висновок М. П. Зиміна категоричний і необ'єктивний — «Путівник застарілий і не може мати на сьогодні ні провідного, ні довідкового значення» [4, с. 95]. Ці твердження викликані швидше схильністю автора до ідеологічних оцінок, властивих радянській науці того періоду, а не відданістю принципу наукової і критичної об'єктивності.

Окрім оцінки путівників Г. Г. Москвича, М. П. Зимін ознайомив свого читача з низкою путівників, виданих після остаточного встановлення Радянської влади в Криму. Більш обґрунтована критика містилася в нотатках, присвячених путівнику «Крим», виданому в Сімферополі 1924 року Кримським товариством дослідників і любителів природи [9]. М. П. Зимін зазначав, що видання складається з двох частин — «Нариси Криму» і «Довідкова». Їхніми авторами стали «фахівці та знавці Криму». Разом із тим, критик зауважив, що «матеріал нарисів частково застарів», а зміст довідкової частини «застарів значною мірою», оскільки містить матеріал періоду, що передував Першій світовій і подіям Громадянської війни. У нотатці про інше видання путівника КТДЛП [4, с. 95—96] М. П. Зимін позитивно відзначав наявність нарисів про продуктивні сили Криму, використання в довідковій частині даних лише пореволюційного періоду й зазначення старих і нових топонімів при описі маршрутів екскурсій. Загальний висновок автора нарисів був схвальним — М. П. Зимін назвав путівник «найповнішим і найсоліднішим із існуючих на сьогодні». Менш категорично оцінював М. П. Зимін «Путівник по Криму», виданий КримОХОРОСом 1923 р. [25]. Автор відзначав зосередження уваги упорядників книги на матеріалах про Сімферополь, Бахчисарай, Севастополь і їхні райони, а також детальний опис маршрутів південного узбережжя Криму від Севастополя до Алушти. Особливістю цього видання була також його гуманітарна й художня спеціалізація, що спричинила скорочення довідкової інформації до мінімуму, проте це не перешкодило М. П. Зиміну визнати фаховість авторів книги.

У другій частині нарисів (автор — М. М. Решеткін) критично оцінювалися «Путівник по Криму», виданий 1925 року КримОХОРОСом за редакцією А. І. Маркевича, А. І. Полканова й Н. Л. Ернста, та 29-е видання «Практичного путівника по Криму» Г. Г. Москвича [14; 26]. Автор рецензії відзначав, що видання КримОХОРОСу може бути назване другим (перше видання — 1923 р.) лише в описовій частині, чим підкреслював істотну переробку путівника. Особливу увагу М. М. Решеткін приділив характеристиці нарисів ленінградського антрополога й етнографа Г. А. Бонч-Осмоловського «Доісторична епоха», значення якого посилювалося у світлі опублікованих попередніх результатів перших у СРСР знахідок останків неандертальців під час розкопок у печері Кік-Коба 1924 р. Недоліками видання М. М. Решеткін називав відсутність природничо-історичної характеристики півострова та зосередження авторів на культурно-історичному контексті, а також відсутність економічного нарисів Криму. Щодо путівника Г. Г. Москвича висловлювалися скоріше технічні зауваження. Так, М. М. Решеткін зауважив, що автор зник до «старої орфографії» (путівник видавався з 1888 р.) і перехід на нові правила письма призвів до деякої скваності стилю викладу. Разом із тим, очевидне й невизнання М. М. Решеткіним методів написання Г. Г. Москвичем своєї книги — недоліком визначені і її «стислість», і відсутність деяких фактичних даних [27].

У другому номері журналу «Крым» розділ «Бібліографія» мав характер коротких анотацій на ті чи інші статті й книги. Більша частина з них присвячу-

валася виданням з геології та мінералогії Криму й була підписана псевдонімом «С. М.». Атрибуція цього псевдоніма запропонована нами. Автором цих анотацій є геолог Євген Володимирович Мілановський — викладач Першого МДУ й Московської гірничої академії, член Правління РТЗВК. Його перу належать рецензії на статті професора Кримського педінституту ім. М. В. Фрунзе П. А. Двойченка [11], професора С. П. Попова [12], академіка, почесного члена РТЗВК А. П. Павлова [13]. Ці нотатки мали загалом характер анонса, підкреслювали значення статей для розвитку вітчизняної геології та мінералогії. Зауваження були або технічного, або дискусійного, але не критичного характеру. Також у цьому розділі випуску журналу було опубліковано рецензію під псевдонімом «А. К.» на книгу професора Кримського педінституту імені М. В. Фрунзе Є. В. Вульфа [6]. Атрибуція цього псевдоніма пов'язується з ім'ям А. М. Коноплянцева [21, с. 10]. Анотація також мала позитивний характер, коротко висвітлювала зміст книги, не містила критичних чи дискусійних випадів. Ще одну рецензію, також підписану псевдонімом «А. К.», було присвячено аналізу статті доцента Першого МДУ Бориса Олексійовича Куфтіна «Житло кримських татар у зв'язку з історією заселення півострова: матеріали та питання» [7]. У виданому 2006 року на правах рукопису бібліографічного покажчика публікацій журналу «Крым» Н. Н. Колесникова також атрибутовувала цей псевдонім ім'ям А. М. Коноплянцева [21, с. 10]. Ця позиція була аргументовано заперечена О. В. Севастьяновим, який атрибутовував авторство нотатки ім'ям члена Московського відділення РТЗВК, етнографа й музикознавця Аркадія Карловича Кончевського [30]. А. К. Кончевський визначав статтю Б. О. Куфтіна як «ширшу», ніж це заявлялося в заголовку. Новою подавалася концепція автора дослідження щодо змін типів житла кримськотатарського населення в контексті етнічних і культурних впливів ззовні (кавказького і малоазійського компонентів), подавався детальний аналіз типів кримськотатарського житла з відповідним графічним і фотографічним супроводом.

У першому номері журналу «Крым» за 1927 рік подавався бібліографічний «Огляд літератури з флори Криму» професора С. С. Станкова [32], розділений на два періоди: 1917—1923 рр. і 1924—1926 рр. Перелік праць подано в хронологічному порядку їхнього видання, перший період містить праці членів РТЗВК Є. В. Вульфа, А. Н. Петуникова, А. Н. Смирнової й самого С. С. Станкова. У другому періоді констатувався значно більший інтерес до вивчення флори Криму, що виразився в збільшенні кількості публікацій — 47 проти 13 найменувань у першому періоді. Розширилося й коло авторів — серед них відмічались, у тому числі наступні члени РТЗВК: професори Є. В. Вульф, П. А. Двойченко, С. А. Дзевановський, А. Ф. Скоробогатий, С. С. Станков. Огляд С. С. Станкова не мав оцінювального характеру. Основне місце в ньому займає бібліографічний покажчик.

Узагальнюючий, аналітичний характер мала публікація М. П. Зиміна «Нариси екскурсійної бібліографії по Криму», присвячена оцінці бібліографічних студій у галузі екскурсійної справи на півострові, опублікована в № 1 (5) журналу «Крым» за 1928 р. [5]. Ця стаття мала стати початком цілої серії нарисів. Проте продовження критичного розгляду екскурсійних видань про Крим більше не було. М. П. Зимін проаналізував увесь масив путівників про Крим, що вийшли починаючи з 1914 року. Огляду піддалися видання Кримського (Кримсько-Кавказького) гірського клубу, КТДЛП, авторські праці Г. Г. Москвича, М. А. Сосногородової-Славич, Н. А. Головкинського. Усі вони характеризувалися як «застарілі» [5, с. 112—114]. Критично оцінювалися і вже названі довідники, видані 1923 року КТДЛП і КримОХОРИСом, а також путівник В. К. Шнеура 1924 року видання. У їх змісті автор нарисув вгледів «рецидив віджилих форм у сфері тури-

стичної літератури по Криму» [5, с. 116]. Серед виданих у 1925—1927 рр. путівників М. П. Зимін виокремлював як зразкові видання РТЗВК і Московського фізіотерапевтичного товариства [10], друге видання путівника КримОХОРИСу [26] і довідник-путівник «Крим», що вийшов у видавництві Трансдруку. Згідно з оцінкою М. П. Зиміна, ці видання відповідали вимогам мас туристів, що відвідували Крим, призначалися в той же час для різних їх категорій. (Наприклад, підкреслювалося, що путівник, підготовлений членами РТЗВК, розраховувався скоріше на читача-інтелігента, ніж на пролетаря).

У номерах журналу «Крым» за 1929 р. бібліографічні публікації подавалися в новій формі — редакція журналу вирішила публікувати в усіх наступних номерах списки всієї доступної в Москві літератури про Крим (надходила до Державної центральної книжкової палати). Згідно з планами редакції, сюди мали входити і книги, і довідники, і періодичні видання. Здійснення цього проекту займався співробітник Центральної книжкової палати П. З. Зенкевич (Зенкович). У № 1 (9) журналу «Крым» за 1929 р. подавалося бібліографічне зведення з Криму за січень—березень 1929 р. — книги (28 найменувань), журнали (6), газети (14, із зазначенням місця видання). Розписувалися також журнальні статті про Крим — за січень—березень 1929 р. і за березень 1929 р. окремо [2]. Література за квітень—вересень 1929 р. подавалася в № 2 (10) журналу «Крым» — за тією ж схемою, в алфавітному порядку подавалися окремі видання і журнальні статті [3]. Публікації П. З. Зенкевича не мали якогось оцінювального або критичного характеру. Вони були лише бібліографічним списком. Припинення видання журналу «Крым» після 1929 р. зірвало й проект створення поточного зведення бібліографії про Крим, що, безумовно, негативно позначилося на розвитку бібліографічних кримознавчих студій загалом.

Таким чином, члени наукових громадських організацій, що активно працювали в Кримській АСРР в 20-х роках ХХ століття, — ТТІАЕ, КТДЛП, РТЗВК (ТЗВК) — як професійні бібліографи, так і фахівці в інших галузях кримознавства, постійно відстежували, збирали та популяризували літературу про Крим. Бібліографічні дослідження були одними з пріоритетних і постійних у роботі цих учених. Основними формами роботи співтовариств кримознавців були доповіді на засіданнях про новинки краєзнавчої літератури, збір картотек, публікації зведень поточної бібліографії на сторінках видань товариств («Известиях ТОИАЭ»), «Записках КОЕЛП», журнали «Крым»), публікації анотованих тематичних покажчиків літератури, оглядів із елементами рецензій, рецензії на нові видання. Це сприяло подальшому розвитку краєзнавчого руху в Криму. Було зроблено спробу створення бібліографічного покажчика публікацій видатної фігури кримського краєзнавства Арсенія Івановича Маркевича. У межах своєї популяризаторської роботи наукові кримознавчі товариства ініціювали створення зводу книжкової та періодичної бібліографії про Крим.

Література

1. Вернадский В. И. О научной работе в Крыму в 1917—1921 гг. / В. И. Вернадский // Наука и ее работники. — 1921. — № 4. — С. 3—12.
2. Зенкевич П. З. Книги за январь—март 1929 г. / П. З. Зенкевич // Крым. — 1929. — № 1 (9). — С. 195—202.
3. Зенкевич П. З. [Книги за] апрель—сентябрь 1929 г. / П. З. Зенкевич // Крым. — 1929. — № 2 (10). — С. 80—86.
4. Зимин Н. П. Путеводители по Крыму / Н. П. Зимин // Крым. — 1925. — № 1. — С. 95—97.
5. Зимин Н. П. Очерки экскурсионной библиографии по Крыму // Крым. — 1928. — № 1 (5), вып. 1. — С. 112—127.

6. [Коноплянцев А. М.] [Рецензия] / А. К. // Крым. — 1926. — № 2. — С. 206—207. — Рец. на кн.: Вульф Е. В. Растительность восточных яйл Крыма, их мелиорация и хозяйственное использование / Е. В. Вульф. — М., 1925. — 166 с.
7. [Кончевский А. К.] [Рецензия] // Крым. — 1926. — № 2. — С. 207. — Изд. под псевд.: А. К. — Рец. на ст.: Куфтин Б. А. Жилище крымских татар в связи с историей заселения полуострова: материалы и вопросы / Б. А. Куфтин // Мемуары геологического отделения Общества любителей естествознания, антропологии и этнографии. — М., 1925.
8. Краткие сведения о деятельности КОЕиЛП за 1924—1925 гг. // ЗКОЕиЛП. — Симферополь, 1925. — Т. 8. — С. 3—6.
9. Крым: путеводитель / КОЕЛП. — Симферополь, 1924. — 688 с.
10. Крым: путеводитель / под ред. И. М. Саркизова-Серазини. — М., 1925. — 416 с.
11. [Милановский Е. В.] [Рецензия] / Е. М. // Крым. — 1926. — № 2. — С. 205—206. — Рец. на ст.: Двойченко П. А. Геологическая история Крыма / П. А. Двойченко // Записки КОЕЛП. — 1925. — Т. 8.
12. [Милановский Е. В.] [Рецензия] / Е. М. // Крым. — 1926. — № 2. — С. 206. — Изд. под псевд. Е. М. — Рец. на ст.: Попов С. П. Крымские месторождения марганцевых минералов / С. П. Попов // Труды Донецкого техникума им. тов. Артема. — Сталино, 1925. — Т. 1.
13. [Милановский Е. В.] [Рецензия] / Е. М. // Крым. — 1926. — № 2. — С. 206. — Рец. на ст.: Павлов А. П. Неогеновые и послетретичные отложения Южной и Восточной Европы / А. П. Павлов // Мемуары Геологического отделения Общества любителей естествознания, антропологии и этнографии. — М., 1925.
14. Москвич Г. Г. Практический путеводитель по Крыму / Г. Г. Москвич. — Л., 1925. — 96 с.
15. Мусаева У. К. Этнографические исследования в Таврическом обществе истории, археологии и этнографии (1923—1931) / У. К. Мусаева // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Сер.: История. — 2005. — Т. 18 (57), № 1: Спецвып.: Историческое краеведение Крыма на рубеже столетий: Вопросы истории крымоведения и охраны памятников: Сб. науч. тр. в честь 150-летия со дня рождения А. И. Маркевича. — С. 139—145.
16. Непомнящий А. А. Крымское общество естествоиспытателей и любителей природы и изучение этнографии Крыма / А. А. Непомнящий, А. В. Синичкин // Етнічність в історії та культурі: матеріали і дослідження. — Одеса, 1998. — С. 49—52.
17. Непомнящий А. А. Очерки развития исторического краеведения Крыма в XIX — начале XX века / А. А. Непомнящий. — Симферополь, 1998. — 212 с.
18. Непомнящий А. А. Арсений Маркевич и развитие историко-краеведческой библиографии Крыма в конце XIX — начале XX века / А. А. Непомнящий // Историко-библиографические исследования: сб. науч. тр. / Рос. нац. б-ка. — СПб., 2002. — Вып. 9. — С. 66—96.
19. Непомнящий А. А. Арсений Маркевич: страницы истории крымского краеведения / А. А. Непомнящий. — Симферополь, 2005. — 432 с. — (Библиография крымоведения; вып. 3).
20. Непомнящий А. А. Новые документы по истории краеведения в Крыму их архивов Санкт-Петербурга и Москвы / А. А. Непомнящий // Историческое наследие Крыма. — 2005. — № 10. — С. 146—152.
21. Общественно-научный и экскурсионный журнал «Крым»: справочник / сост. Н. Н. Колесникова / Крымский респ. краевед. музей. — Симферополь, 2006. — 64 с. — На правах рукописи.
22. Отчет о деятельности Таврического общества истории, археологии и этнографии за 1926 г. // ИТОИАиЭ. — 1928. — Т. 2 (59). — С. 188—189.
23. Отчет о деятельности Таврического общества истории, археологии и этнографии за 1927 г. // ИТОИАиЭ. — 1928. — Т. 2 (59). — С. 189—192.
24. Отчет о деятельности Таврического общества истории, археологии и этнографии за 1928 г. // ИТОИАиЭ. — 1929. — Т. 3 (60). — С. 191—193.
25. Путеводитель по Крыму / КрымОХРИС. — Симферополь, 1923. — 97 с.
26. Путеводитель по Крыму / КрымОХРИС; под ред.: А. И. Маркевича, А. И. Полканова, Н. Л. Эрнста. — Симферополь, 1925. — 268 с.

27. Решеткин М. М. Путеводители по Крыму / М. М. Решеткин // Крым. — 1925. — № 1. — С. 97.
28. Севастьянов А. В. Основание и первые годы деятельности Российского общества по изучению Крыма (1922—1925 гг.) / А. В. Севастьянов // VI Таврические научные чтения, 27 мая 2005 г. : сб. мат-лов / Крымский респ. краеведческий музей. — Симферополь, 2006. — С. 142—147.
29. Севастьянов А. В. «... Работа Российского общества по изучению Крыма является в интересах Крыма крайне желательной...» : документы архивов свидетельствуют / А. В. Севастьянов // Историческое наследие Крыма. — 2006. — № 12/13. — С. 128—152.
30. Севастьянов А. В. Библиографические штудии в научном наследии Российского общества по изучению Крыма / А. В. Севастьянов // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Сер. : История. — 2007. — Т. 20 (59), № 1. — С. 156—165.
31. Список научно-литературных трудов А. И. Маркевича // ИТОИАиЭ. — 1927. — Т. 1 (58). — С. VII—VIII.
32. Станков С. С. Обзор литературы по флоре Крыма / С. С. Станков // Крым. — 1927. — № 1 (3). — С. 195—204.
33. Филимонов С. Б. О наследии Таврической ученой архивной комиссии и Таврического общества истории, археологии и этнографии / С. Б. Филимонов // Хранители исторической памяти Крыма / сост. С. Б. Филимонов. — Симферополь, 2004. — С. 3—31.
34. Taurica за 1924—1925 г. : библиография // ЗКОЕиЛП. — 1925. — Т. 8.
35. Taurica : библиография // ЗКОЕиЛП. — 1926. — Т. 9. — С. 168—173.
36. Taurica : библиография // ЗКОЕиЛП. — 1928. — Т. 10. — С. 161—167.
37. Taurica : библиография // ЗКОЕиЛП. — 1929. — Т. 11. — С. 181—186.

Т. Б. Назарчук,

соискатель кафедры истории Украины
и специальных исторических дисциплин
Таврического национального университета
имени В. И. Вернадского

**РАЗВИТИЕ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ
ОБЩЕСТВЕННЫМИ НАУЧНЫМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ КРЫМА
В 20-е ГОДЫ XX ВЕКА**

Резюме

В статье рассматривается деятельность общественных научных крымоведческих организаций в 20-х гг. XX в. в области библиографии: Таврического общества истории, археологии и этнографии, Крымского общества естествоиспытателей и любителей природы, Российского общества по изучению Крыма. Дана характеристика библиографических публикаций Н. П. Зимина, М. М. Решеткина, Е. В. Милановского и С. С. Станкова на страницах журнала «Крым».

Ключевые слова: библиографические исследования, Таврическое общество истории, археологии и этнографии, Крымское общество естествоиспытателей и любителей природы, Российское общество по изучению Крыма.

Т. Б. Назарчук

T. B. Nazarchuk,

Applicant of the Department of the history of Ukraine
and subsidiary historical subjects

Tavrical V. I. Vernadsky National University (Simpheropol)

**THE DEVELOPMENT OF BIBLIOGRAPHICAL INVESTIGATIONS
BY THE PUBLIC SCIENTIFIC ORGANIZATIONS OF THE CRIMEA
IN THE 20th CENTURY**

Summary

The article examines the activities in the 1920s in field of bibliography held by public scientific Crimea regional-study organizations such as the Tavrical society of history, archaeology and ethnography, the Crimean society of naturalists and amateurs of nature and the Russian society of Crimean studies. The article contains the characteristic of bibliographical works by M. P. Zimin, M. M. Reshetkin, E. V. Milanovsky and S. S Stankov published in the magazine «Crimea».

Key words: bibliographical studies, the Tavrical society of history, archaeology and ethnography, the Crimean society of naturalists and amateurs of nature, the Russian society of Crimean studies.